

Источники и литература:

1. Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт; общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. : А. В. Гулыги, В. А. Звегинцева. – 2-е изд. – М. : ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.
2. Ясперс К. Язык / К. Ясперс // Философия языка и семиотики / общ. ред. А. Н. Портнов. – Иваново : Ивановский гос. ун-т, 1995. – С. 184-203.
3. Jakobson R. Contributions to comparative mythology : studies in linguistics and philosophy, 1972 – 1982 / R. Jakobson; ed. by Stephen Rudy; with a preface by Linda R. Waugh. – Berlin; N. Y. : Mouton, 1985. – 405 p.
4. Sapir E. Selected writings of Edward Sapir in language, culture and personality / E. Sapir; edited by D. G. Mandelbaum; new forward by D. G. Mandelbaum; epilogue by D. H.ymes. – Berkeley : University of California Press, 1985. – 617 p.
5. Верещагин Е. М. Из истории концепции слова как вместилища знаний / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров // Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – С. 267-299.
6. Верещагин Е. М. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Русский язык, 1983. – 269 с. – (Библиотека преподавателя русского языка как иностранного).
7. Будагов Р. А. Филология и культура / Р. А. Будагов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 304 с.
8. Гачев Г. Национальные образы мира / Г. Гачев. – М. : Советский писатель, 1988. – 448 с.
9. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; отв. ред. и сост. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучева. – М. : Русские словари, 1996. – 411 с.
10. Богуславский В. М. Человек в зеркале русской культуры, литературы и языка / В. М. Богуславский. – М. : Космополис, 1994. – 237 с.
11. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
12. Елизарова Г. В. Культурологическая лингвистика (Опыт исследования понятия в методических целях) / Г. В. Елизарова; науч. ред. Н. В. Баграмова. – СПб. : Бельведер, 2000. – 140 с.
13. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
14. Wierzbicka A. English : Meaning and Culture / A. Wierzbicka. – Oxford; N. Y. : Oxford University Press, 2006. – IX. – 351 p.
15. Phraseology and Culture in English / ed. by Paul Skandera. – Berlin; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2007. – 512 p.
16. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : дис. ... канд. філол. наук : 10. 02. 01 / О. В. Назаренко. – Дніпропетровськ, 2001. – 192 арк.
17. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / О. В. Городецька. – К., 2003. – 21 с.
18. Павловская А. В. Англия и англичане / А. В. Павловская. – 2-е изд. – М. : Изд-во Московского ун-та; Памятники исторической мысли, 2005. – 270 с. – (Регионоведение. Страны и народы; Вып. 1).
19. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб. : Каро, 2005. – 352 с.

Юрцунь І.А.

УДК 811.161.54

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ ДУША, СЕРЦЕ, ГОЛОВА У СЕМАТИЧНОМУ ПОЛІ «ПАМ'ЯТЬ»

Постановка проблеми. У сучасних наукових дослідженнях фразеологічного складу української мови важливу роль відіграє вивчення фразеологічних одиниць (ФО) з соматичним (тілесним) компонентом. ФО з соматичним компонентом за підрахунками Р.М. Вайнтрауба складають біля 30 % фразеологічного складу будь-якої мови. Предметом дослідження у поданій статті є фразеологічні одиниці з соматичним компонентом *голова*, *душа*, *серце* у семантичному полі «Пам'ять». Комплексний аналіз фразеологічних одиниць з соматичним компонентом *голова*, *душа*, *серце* у семантичному полі «Пам'ять» виявляє цілу низку явищ, дослідження яких має теоретичне й практичне значення.

Мета статті. Спроба аналізу фразеологічних одиниць з соматичним компонентом *голова*, *душа*, *серце* у семантичному полі «Пам'ять».

Основна частина статті визначається посиленням в україністиці інтересу до опису окремих фразеологічних систем, потребою їх подальшого вивчення, дослідження компонентного складу мови, підвищенням інтересом науковців до проблеми зв'язків між фразеологізмами й національним менталітетом. Комплексний аналіз фразеологічних одиниць з соматичним компонентом на позначення пам'яті людини виявляє цілу низку явищ, дослідження яких має теоретичне й практичне значення.

Компонентному складові фразеологічних одиниць приділяється значна увага. Серед дисертаційних досліджень останніх років можна назвати деякі теми: «Власні назви в українській фразеології та пареміології», «Словацька й українська фразеологія з компонентами – назвами метрологічних і грошових одиниць», «Фразеологізми української мови з компонентом «душа»» та ін. (Ужченко В. Д. Ужченко Д. В.)

Свого часу вивченням ФО з соматичним компонентом у структурі семантичного поля «Пам'ять» займалися такі вчені, як Селіванова О. О., Шмельов О. Д., Кубрякова О. С.

Фразеологізми з компонентами *голова*, *душа*, *серце* мають широкий семантичний спектр на позначення психоемоційних станів, поведінки, фізіологічної та мисленневої дії, пам'яті.

В українській фразеосистемі пам'ять аналогізується або з записником чи місцем, де роблять зарубку (викреслити з пам'яті, карбувати в пам'яті), або з глибинним сховищем (виринати з пам'яті, заховати в пам'яті). Уявлення про дірявий посуд використовується на позначення забудькуватості (голова стала дірява, пам'ять стала як решето); довготривала пам'ять пов'язана із сховищем (заховати в голову). (Селіванова О. О.)

Широкий спектр різних функціональних властивостей має соматичний компонент *серце*, що надає певних відтінків семантиці ФО з цим компонентом. З точки зору Маслової В. А. серце є не тільки вмістилищем емоцій, серце - це центр життя взагалі.

ФО з компонентом *серце* мають багатозначну семантику: позитивні характеристики людини (золоте серце), негативні характеристики (кам'яне серце), стан сильного збудження, хвилювання (серце вогнем візьметься), емоційної пам'яті (виривати з серця).

Соматичний компонент *душа* аналогізується з порожниною, вмістилищем і розглядається як орган, локалізований десь у грудях, який відповідає за внутрішнє життя людини (лишати глибокий слід у душі, карбуватися на душі). Зазвичай цей компонент пов'язаний з уявленнями, віруваннями, міфами про автономність, рухливість душі.

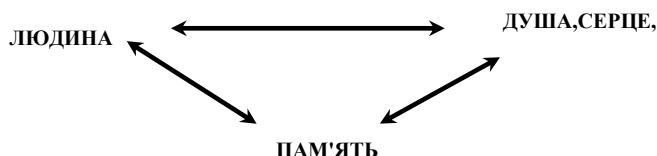
У питанні, де саме місце душі в тілі, думки народів різняться між собою. Полінезійці вважали її місцеперебуванням порожнину живота. Караїби, сіамці поміщали душу в серці і жилах; папуаси та євреї - у крові; інші народи - у грудях, голові, печінці.

Душа, за уявленнями давніх слов'ян складається з кількох частин, наділених різними функціями.

1. Душа, що «розуміє» ототожнювалась з головою, оком.
2. Душа, що «відчуває» пов'язана з серцем.
3. Душа як вегетативна сила, ототожнюється з утробою.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що пам'ять локалізується у душі, серці і голові людини і невід'ємно пов'язані між собою. Душа, серце і голова є вмістилищем пам'яті людини. (мал.1)

Інформацію про пам'ять черпаємо із джерел двох видів – з енциклопедій та конкретних монографічних праць.

Малюнок 1. Схема локалізації пам'яті

Так, наприклад, «Великий енциклопедичний словник» дає таке визначення – «Пам'ять» - здібність до відтворення минулого досвіду, одна з основних властивостей нервової системи, що виражається в здатності тривало зберігати інформацію і багато разів вводити її в сферу свідомості і поведінки. Виділяють процеси запам'ятовування, збереження і відтворення, що включає пізнання, спогад, власне пригадування.

Детальнішу класифікацію ми знаходимо у працях С. Рубинштейна, який досліджував пам'ять людини з точки зору психології. Він пропонує розглядати пам'ять як єдину функцію, яка має дуже загальну і елементарну здібність до *зберігання* та відновлення даних чутливості. Запам'ятовування, відтворення, пригадування, пізнання, це процеси які включаються в пам'ять, будуються на цій основі. Це специфічні процеси, в які дуже істотно включаються мислення в більш менш складній і інколи суперечливій єдності з мовою і всі сторони людської психіки (увага, інтереси, емоції і так далі).

У пам'яті розрізняються такі основні процеси:

1) Запам'ятовування – процес, у результаті якого відбувається закріплення нового шляхом ув'язування його засвоєним раніше. Це необхідна мова збагачення досвіду людини новими знаннями. Запам'ятовування завжди вибіркове, бо в пам'яті зберігається далеко не все, що діє на наші органи чуття.

Так семантичне поле запам'ятовування у фразеології представлено такими фразеологізмами з соматичними компонентами *голова*, *душа*, *серце*:

забіти в голову. Перевантажувати думки, пам'ять, свідомість чим-небудь зайвим, непотрібним. [ФСУМ, 238]

вб'гати в голову. Усвідомити, сприйняти, засвоїти, зрозуміти або запам'ятати що-небудь. [ФСУМ, 52]

вб'гати в голову. Частим повторенням, нагадуванням чи биттям примушувати кого-небудь запам'ятати, засвоїти щось. [ФСУМ, 53]

увійти гв'здіком у голову. Дуже добре, надовго запам'ятатися. [ФСУМ, 732]

заховати в голові. Запам'ятати. [ФСУМ, 254]

набіти го́лову . Примушувати себе чи кого-небудь сприймати, запам'ятовувати якусь інформацію, перев. непотрібну, зайву. [ФСУМ, 414]

лиша́ти глибо́кий слі́д у душі́. Дуже вражати когось, впливати на когось, надовго запам'ятовуватися. [ФСУМ, 341]

запада́ти в ду́шу (в се́рце). Глибоко вражати когось, надовго лишаючись у пам'яті. [ФСУМ, 250]

захова́ти в голо́ві. Запам'ятати. [ФСУМ, 254]

карбува́тися на душі́ (на се́рці). Назавжди чи надовго залишатися в пам'яті, в свідомості. [ФСУМ, 288]

2) Відтворення – процес , у результаті якого відбувається актуалізація закріпленого раніше змісту шляхом добування із довготривалої пам'яті та переводу в оперативну . Процес актуалізації (відновлення) раніше засвоєного матеріалу може характеризуватися різною мірою складності чи легкості протікання: від «автоматичного» впізнання предметів , що нас оточують , до надзвичайно важкого пригадування забутого. Прийнято виділяти такі різновиди процесу відтворення: впізнання, власне відтворення і пригадування.

Семантичне поле відтворення у фразеології представлено такими фразеологізмами з соматичними компонентами *голова , душа , серце*:

ве́ртитися в голо́ві. Хто-небудь ніяк не може пригадати щось. [ФСУМ, 57]

спада́ти в го́лову. Хто-небудь починає згадувати, думати про кого-, що-небудь, задумуватися над чимсь. [ФСУМ, 678]

стри́міти гві́здком в голо́ві. Постійно з'являтися, поставати у пам'яті, свідомості невідступно переслідувати кого-небудь. [ФСУМ, 698]

заходи́ти в го́лову. З'являтися, виникати (про думки, запитання і т. ін.). [ФСУМ, 254]

перебира́ти у голо́ві. Обдумувати щось, пригадуючи або уявляючи у точній послідовності щось. [ФСУМ, 489]

не вихо́дить з голо́ві. Хто-небудь постійно думає про когось, щось. [ФСУМ, 93]

я́три́ти рану в се́рці (в душі́). Необережними словами, діями змушувати кого-небудь знову морально страждати або переживати щось неприємне. [ФСУМ, 787]

соли́ти ра́ни душі́. Виклика́ти тяжкі спомини, нагадуючи кому-небудь про те, що хвилює; завдавати душевного болю. [ФСУМ, 230]

3) Забування. Цей процес може бути більш або менш глибоким. Згідно з цим актуалізація забутих образів чи думок у більшій або меншій мірі ускладнюється або стає взагалі неможливою.

У структурі семантичного поля забування у фразеології представлені такі фразеологізми з соматичними компонентами *голова , душа , серце* :

виві́ритися з голо́ві . Зовсім забути. [ФСУМ, 75]

голо́ва ді́р'ява. Хто-небудь безпам'ятний, забутливий. [ФСУМ, 156]

не йде́ в го́лову. Хто-небудь не засвоює, не сприймає, не запам'ятовує що-небудь. [ФСУМ,]

ви́ривати з се́рця. Старатися забути когось або щось , переважно близьке , дороге. [ФСУМ, 83]

4) Зберігання . Багато з того , що має для людини велике життєве значення, зовсім не забувається . Зберігання матеріалу визначається мірою необхідності його використання в практичній діяльності людини . Особливе місце належить спогадам – історичній пам'яті людини.

Семантичне поле зберігання у фразеології представлено такими фразеологізмами з соматичними компонентами *голова , душа , серце* :

трима́ти в голо́ві. Постійно пам'ятати що-небудь, не забувати чогось. [ФСУМ, 720]

запа́сти в го́лову. З'являтися, виникати у кого-небудь у свідомості (про думки, мрії і т. ін.). [ФСУМ, 250]

сто́яти в голо́ві. Постійно з'являтися в пам'яті, в уяві; не зникати. [ФСУМ, 695]

носи́ти в (на) се́рці . Завжди зберігати в пам'яті когось, щось. [ФСУМ, 440]

Висновки. Проведений комплексний аналіз фразеологічних одиниць з соматичними компонентами *голова , душа , серце* в структурі семантичного поля «Пам'ять» показав, що пам'ять людини – це окрема категорія, яка пов'язана з психічними процесами, станами та властивостями людини й досліджується не лише мовознавцями, психологами, а й представниками інших наук. Вона потребує подальшого вивчення фразеологічних мікросистем української мови.

Перспективи подальшого розвитку. Необхідність подальшого дослідження у зв'язку з посиленням в українстиці інтересу до опису окремих фразеологічних мікросистем.

Джерела та література:

1. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). – К.; Сімферополь, 1997.
2. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : монографія / О. О. Селіванова. – К.; Черкаси : Брама, 2004.
3. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери / М. В. Скаб. – Чернівці : Рута, 2008.
4. Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 2003.
5. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007.